

تقی زاده و صاحب نسق

(۳)

مشروحه دسته جمعی که چندتن از مشروطه طلبان مهاجر در پاریس به تاریخ ۲۲ دسامبر ۱۹۰۸ برای حفظ تاج و تخت محمدعلی شاه در قبال حقوق ملت امضاء کرده اند گرهی از کار او نگشود و چون نیت محمدعلی شاه بر راه صداقت و صفا نبود و روحاً تمایلی به آزادی و مشروطیت نداشت منشا اثری نشد.

این مشروحه به خط مخبر السلطنه هدایت است و چون در یکی از نامه های معاضد السلطنه به دهخدا دیده ام (مورخ ۲ ژانویه از پاریس به ایوردن سویس یعنی ده روز بعد از آن مشروحه) که نوشته است:

«امروز عصر جنابان علاءالدوله ، احتشام السلطنه ، مخبر السلطنه ، ممتازالدوله ، دبیرالملک ، معتمد خاقان ، سردار اسعد ، امیر اعظم و این بنده در منزل علاءالدوله جمع شدند و مذاکرات زیاد کردند که تفصیل آن را حضوراً باید عرض بکنم . عجالاً مختصر آن این است که اولاً حضرات پاریسیها خیلی اضطراب از رفتن ما به ایوردن کرده اند و همین طور در طهران و گویا مخبر السلطنه را مأمور کرده اند که حضرات همه را جمع کند و صحبتی بکنند و اولاً اگر بتوانند مانع شوند که روزنامه صور اسرافیل چاپ و منتشر شود ... امروز عصر باز در منزل سردار اسعد جمع خواهند شد امروز بنده آب پاکی روی دستشان

* آقای دکتر ایرج افشار رئیس دانشمند و صاحب نظر کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و استاد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.

ممکن است که مبتکر تهیه آن مشروح هم مخبر السلطنه بوده است .

درباره هویت صاحب نسق ابتدا به عیال سردار ظفر بختیاری مراجعه کردم و ایشان که صاحب نسق را بارها در خانه سردار اسعد دیده بود گفت که صاحب نسق از مردم قم و اسمش محمد صادق بود و چون با سردار اسعد در پاریس دوست و آشنا و معاشر دائمی شده بود ، پس از آمدن سردار به طهران او هم از پاریس به طهران آمد و تا پایان عمر در منزل سردار اسعد مقیم بود و در سنی که از هشتاد و دو گذشته بود در گذشت .

چون معلوم شد که صاحب نسق قمی است به مدد سؤال از دوست دانشمند آقای سید حسین مدرس طباطبائی با آقای محمد صاحب نسق آشنا شدم . ایشان عکسی که از صاحب نسق داشتند در اختیار گذاشتند و درباره احوال صاحب نسق گفتند که محمد صادق صاحب نسق فرزند میرزا مؤمن قمی است و مدت ها در آستانه حضرت معصومه (ع) سمت صاحب نسقی (تقریباً معادل شغل کارپردازی امروز) را بر عهده داشت تا اینکه به مناسبت بروز اختلاف با میرزا محمد باقر متولی باشی به طهران آمد و در مدرسه خان مقیم شد و به ادامه تحصیل علوم قدیم پرداخت .

درین دوره با حکیم اعظم و سردار همایون آشنائی پیدا کرد و آنها مساعدت کردند و سایل مسافرت او را به فرانسه فراهم کردند و مدتی قریب به سی سال در آنجا مقیم بود . کتابخانه مرحوم صاحب نسق را پس از وفاتش به کتابخانه مدرسه علوم سیاسی بخشیدند و این کار به توسط پدر آقای محمد صاحب نسق انجام شده است .

شغل صاحب نسقی درین خاندان سابقه داشته است . آقای مدرس طباطبائی در کتاب کم مانند « تربت پاکان » در خصوص آثار تاریخی شهر قم (قم ، ۱۳۵۵) چند فرمان مربوط به آنها را چاپ کرده اند و شرحی هم در خصوص عنوان و منصب صاحب نسقی مرقوم داشته اند (جلد اول ، ص ۲۶۵-۲۸۲) .

اصلاح چند اشتباه که در قسمت دوم این نوشته روی داده است ضروری است .
 ص ۶۷۴ س ۲۳ : «قسمنامه» به «توافقنامه» اصلاح شود .
 ص ۶۷۴ س ۲۶ : «ایوردون» صحیح است نه الوردون
 ص ۶۷۷ س ۲ : نام «صاحب نسق» در انتهای سطر افتاده
 ص ۶۷۷ س ۳ : خلیل خان غلط و جلیل خان درست است .
 جلیل خان برادر خلیل ثقفی (اعلم الدوله) بود و در پاریس مقیم بود و در آن اوقات

